

העלון מוקדש לע"נ
רבי יוסף בן חיים צאלח זצ"ל
נפטר ה' כסלו ה'תשע"ז

חודש ניסן תשע"ח
עלון מס' 15

mbt9710@gmail.com

המו"ל שלום צדוק
רחוב אריאלי 16/5
ביתר עילית
055-6783-221

העלון יוצא לאור בסיוע
משפחת המנוח
הרה"ג יוסף צדוק זצ"ל

מסילות בני תימן

על שם רבינו יחיא צאלח (מהרי"ץ) זצוק"ל, גאון רבני תימן (ה'תע"ה-ה'תקס"ו)
לזכרו של הרה"ג רבי יוסף צדוק זצ"ל

בהכת"ג

מאת מרן הגאון רבי יצחק רצאבי שליט"א לקוראי העלון מסילות בני תימן

ליקרת קוראי העלון היקר מסילות בני תימן, שבעריכתו של ידידנו הרב שלום צדוק שליט"א, העוסק במלאכת הקודש במסירות נפש להגדיל תורה ולהאדירה, לעילוי נשמת אביו המנוח ידידנו הרה"ג יוסף צדוק זצ"ל, שומר משמרת הקודש ומחזק מסורת אבותינו השרשית, על פי דרך גאון עוזנו מהרי"ץ זיע"א.

יהי רצון מלפני המקום ברוך הוא, שכל קוראי העלון יזכו לשנים רבות ומועדים טובים, ונוכה כולנו לאכול בקרוב מן הזבחים ומן הפסחים בירושלם הבנויה עיקו"ת.

הצב"י יצחק בכמהר"נ רצאבי זצ"ל

בענין חזר וניעור בפסח

מדברי פוסק עדת תימן מרן הגאון רבי יצחק רצאבי שליט"א

כמה ראשונים.

אצל התימנים כולם נהגו להחמיר בחזר וניעור, כולל שאמי. הנושא הזה לא קשור לבלדי ושאמי. נכון ששיתלי יתים מיקל בדבר, אבל שמעתי מהרבה תלמידי חכמים הנוהגים כמנהג השאמי, שאמרו לי שהם נוהגים להחמיר בזה.

כמעט אין שום דבר בעולם שאין בו חמץ. כל פינה וכל זווית יש בה חמץ. זה מדהים. אפילו במים מינרליים יש חמץ. ממלאים את הבקבוקים במהירות בזרם חזק, ובכדי שלא יהיה קצף צריך להוסיף לזה חומר שימנע את הקצף, ואת החומר הזה עושים בשילוב חיטה. ממילא היום אי אפשר לדעת איפה יש חמץ, אפילו בדברים שאף אחד לא מעלה בדעתו שיכול להיות שם חמץ. ולכן אם אין פיקוח והשגחה מדוקדקת, זהו דבר חמור. דבר אחד שאפשר בלי הכשר, זה לנשום, כ"ה. אבל כל דבר הכי פשוט, צריך לבדוק ולא לסמוך על שום דבר.

(שערי יצחק פרשת ויקהל פקודי - החודש ה'תש"ע אחמו"ק תשע"ז)

אפיית המצות בצנעא שבתימן

לבור כדי שיעלו הדללים, ושופך את המים לברכה גדולה, וכל משפחה מביאה כדים וממלאים מים לשתיה, וכך היה גם למים של פסח.

בבוקר, ביום שלושה עשר בניסן, היו מסיקים את התנור בהרבה עצים יותר מחצי שעה, וכך היו מכשירים אותו לפסח. לאחר חצות היום, היו אופים את המצות. שלוש נשים היו בעסק האפייה, אחת לשה הבצק, השנייה יוצקת מים, והשלישית אופה. בשעת הלישה היו אומרות בלשון ערבית, מא אסתפא ומה אנתפא. כלומר, מה שנשפך ומה שנתפזר כאילו עפר.

וכך תיאר תייר שביקר בתימן (והובאו הדברים בספר שבות תימן ובאיש ימיני חלק ג' עמוד תקפ"ה) את אפיית המצות: הולך אני למטבח לראות בהכנת המצה. לאורך חדר קטן ישנו מין דרגש רחב קטן, ובו חורים גדולים, אלה הם תנורי הארץ הזאת. על הארץ יושבת אשה, ומנענעת קערת חרס מלאה מים. היא יוצקת לתוכה מדת קמח אחת, ובשעה שידה השמאלית מננדת את הקערה, מערבבת ידה הימנית את הקמח בזריזות ובכישורון גדול, ועושה עיסה וכו'. היא מוסיפה חופן מלח וכו'. אם הרב לוקחת בידה הימנית כר בצורת פטריה, מפזרת עליו קצת קמח וממתחת עליו את העיסה. אחר כך תוחבת היא את ידה לתוך התנור, ומדביקה את העיסה על הדופן הנוער, ואחרי רגע היא מוציאה משם פת יפה, פריכה ומעוררת תיאבון.

יש אנשים שאינם אוכלים קטניות. וכי יש חמץ בקטניות? אין בהם שום חמץ. ומדוע הם מחמירים? כי שמעו שיש מחמירים. אבל בענין חשש של חזר וניעור, שהוא חשש חמץ, ואבותינו ואבות אבותינו החמירו בו, בזה הם אינם מחמירים. מניין שיבוש הדעות הזה? וכי מפני שהאשכנזים אינם אוכלים. מה החשש בקטניות? וכי באזור יש חמץ? וכי בשעועית יש חמץ? ועוד, הרי חזר וניעור חמור יותר מקטניות? מדוע בקטניות מחמירים, ובחזר וניעור מקילים? מפני שבעדות אחרות החמירו בקטניות והקילו בחזר וניעור, מנין שיבוש הדעות הזה?! הבחנתם אינה לגופו של עניין כדרכה של תורה, אלא לפי הסביבה.

מי שנוהר מחמץ בפסח, יש הבטחה שישלם שנתו, אם הוא מקפיד על כל החומרות ועל כל ההידורים. בפרט לדין שאנחנו חוששים לחזר וניעור, שכידוע זוהי שיטת הגאונים, רב טרונאי גאון והרי"ץ גיאת, הרמב"ם והמגיד משנה, ועוד

לפני חנוכה היו קונים חטים, או קונים שבילים וחובטים אותן כדי להוציא מהם את החיטים, ומאחסנים אותם בחדר מיוחד. בתקופת פורים, היו מטננים (כובשים) את החיטים בעשבי חרמל שיש בהם לחות. את החרמל היו קוטפים לאחר חצות היום (ועיין שו"ת פתולת צדיק חלק א' סימן קע"א) ומביאים בשקים מיוחדים, עליהם פים בגודל כף היד. את העלים היו פורסים, ועליהם מפזרים את החיטה, למשך כשתים עשרה שעות ולא יותר מזה, כי העלים האלו יכולים לגרום לחימום החיטה ולביקועה. עשב זה מפריש לחות המרטיב את גרעיני החיטה, ובשעת טחינתה מופרשת הקליפה, ותוכה נשאר לבן, ואז הפת נקיה יותר. באפיית קמח מלא, לא עשו את המיטון. את הריחיים היו מכשירים ומנקרים בקורנס, עד שקולפה כולה, ואחר כך משפשפים אותה ומנקים אותה היטב.

בהגיע שלושה עשר בניסן בין השמשות, אחר שקיעת החמה, שואבים המים בכדי חרס, כדי שהמים ישארו קרים, ומכסים אותם במפה לבנה. בחלק משכונת צנעא, מי הבארות שבחצרות היו מלוחים ולא ראויים לשתיה, אלא לצורך ניקיון וכיבוס בגדים ולרחיצת כלים. מפני שהאדמה שם היתה מלוחה ואף לא היתה ראויה לגדל פירות. ולכן, בשביל מי שתיה היתה באמצע השכונה באר גדולה, בעומק כעשרים וחמישה מטרים. מעל הבאר היה חבל ארוך מאד, התלוי מעל גלגל. בקצה אחד של החבל היו קשורים דליים מעור המכילים כארבעים ליטר מים, ואת קצה השני של החבל היו קושרים לבהמה, והיה גוי מוליך את הבהמה מסביב

תשובות לשאלות הקוראים

שאלות ותשובות לקוראי העלון

תשובות לשאלות הרה"ג דוד אריה שלינגר שליט"א, מה"ס ארץ דשא על משנה ברורה, השייכות למדור משנת מהרי"ן בגליון חודש אדר

שילדים לא יתרגלו בגניבה.

ב

לשאלתו השניה: כתב שלומר ואתה קדוש בליל פורים הוא לפי המנהג, ולכאורה גם אמירת ויהי נועם במוצאי שבת ליתא בש"ס, ומה הדין לענין תשעה באב.

תשובה: על אף שישנם מנהגים מהגמרא שדוקא אצל יהודי תימן נשמרו, כמו תרגום הפרשה בקריאת התורה, וכן אמירת ההלל בקורו, בעוד ששאר העדות אינם יודעים שצורת הקורו היא שעונים הללויה אחר כל פסוק שאומר השליח ציבור. עם כל זה, הכניסו לסידורם תוספות רבות שלא נזכרו בגמרא, כגון אמירת קבלת שבת, לכה דודי מרבינו שלמה אלקבץ זצ"ל, וששת מזמורי התהלים שכנגד ששת ימי השבוע, ופזמון בר יוחאי מרבינו שמעון לביא, וכן אמירת שלום עליכם בליל שבת, ואמירת בריך שמייה בעת הוצאת ספר תורה.

ולעצם טעם אמירת ויהי נועם במוצאי שבת, כתב מהרי"ן בעץ חיים (דף קמ"ח ע"א) שטעם הדבר מרשב"י בספר זוהר הקדוש, כי במוצאי שבת נפקי כל סטרי דשמאלא ובעינין לשלמאה על עלמא, ואנן אומרים ויהי נועם וסדר קדושה לאשתאבא מנייהו, ע"כ. כלומר, יהודי תימן קיבלו גם מנהגים על פי זוהר הקדוש. (ועיין עוד בשו"ת פעולת צדיק חלק א' סימן מ"ז).

ולענין אמירת ויהי נועם בתשעה באב שחל ביום ראשון, כתב בשלחן ערוך המקוצר (סימן ק"ו סעיף ד') שמנהג השאמי שאין אומרים אותו, משום שנתייסד על הקמת המשכן ועתה נחרב, ובבבלי אומרים אותו, מטעם שהוא שיר של פגעים, כדי להגן מן המזיקים שמתעוררים לצאת במוצאי שבת, וקל וחומר שראוי לאמרו לעת כזאת שהוא זמן רעה ח"ו להגן על צאן קדושים. ומקורו בעץ חיים דף י' ע"ב.

ג

לשאלתו השלישית: בענין קריאת פרשת עמלק, יש לציין שבשלחן ערוך (סימן קל"ז סעיף א') לא הביא המנהג לכפול פסוק אחרון, ואף דעתו שם בסעיף ד' דבכל מקום אם קראו רק תשעה פסוקים יוצאים, והראיה מפרשת עמלק.

תשובה: כבר כתב בפרי חדש (סימן קל"ז ס"ק ה'), ומה שחזורים וכופלים פסוק אחרון וכמו שכתב המחבר ז"ל (סימן תרצ"ג) הוא מנהגא בעלמא, ומור"ם שם הגיה שאין נוהגין באשכנז לכפול פסוק אחרון.

ד

לשאלתו הרביעית: לענות אמן באמצע ברכת הרב את ריבנו, לכאורה הוי כהפסק ואינו הנהגה טובה.

התשובה: לכאורה נראה שדוקא אמירת ברוך הוא וברוך שמו באמצע הברכה הוי הפסק, אבל בעניינת אמן בתוך הברכה שרוצה לצאת בה ידי חובה, לא חשיב הפסק, כי הפסק הוא דוקא בעניינת דבר שאינו צורך הברכה, אבל עניינת אמן היא לחזק את הברכה ולא הוי הפסק. וראיתי בשו"ת יחוה דעת (חלק ג' סימן ט') שהביא מספר אורחות חיים שכתב בשם תשובות הגאונים, שמוותר לענות אמן אחר הרחמן שבסוף ברכת המזון, (וזהו מנהג בני תימן עד היום, שעונים אמן אחר אמירת הרחמן של המזון, והוא אומר את כל ברכת המזון בקול רם). וכן מפורש בהלכות גדולות, וכן עיקר. וכן כתב המגן אברהם (סימן ר"ט ס"ק ג'), איתא במדרש, כששומע שאחד מתפלל איזה דבר, או שמברך לישראל, אפילו בלא הזכרת ה' חייב לענות אמן, ולכן עונים אמן אחר הרחמן בברכת המזון, והגאון הנצי"ב בספר העמק שאלה (סימן נ"ג סוף אות ב') כתב שפשוט דלאו דוקא חייב, שאין זה אלא ממדת חסידות, ע"כ. ועל פי זה פסק כמה שנוהגים כאשר השליח ציבור אומר בברכת השנים שמרה והצילה שנה זו מכל דבר רע, ומכל מיני משחית ומכל מיני פורענות, עונים אחרייו אמן. וכן יש נוהגים בעילה ויבוא, אחר כל משפט עונים אמן, וכיצא בזה בתפלת תיענו ותערתו בימים נוראים, כשאומר השליח ציבור שערי אורה, שערי ברכה, עונים אמן.

וסיים ביחוד דעת, וגם הלום ראיתי להרה"ג רבי יחיא צאלח זצ"ל אב בית הדין בצנעא אשר בתימן, בסידור עץ חיים (חלק א' דף קס"ד ע"ב), שכתב שכאשר השליח צבור מברך בפורים אחר קריאת המגילה, האל הרב את ריבנו, והנוקם את נקמתנו, נהגו העם לענות אמן אחר כל פרט ופרט מהברכה. ואין להזיז ממנהגם, כי מנהג קדמונים הוא וכו'. (ועיין עוד בשו"ת עולת יצחק חלק ב' סימן ל"א).

א

לשאלתו הראשונה: לכאורה בני תימן לא נהגו לחטוף האחד מחברו בפורים, כי נהגו כדעת הרמב"ם שאין משתכרים, אלא שותים עד שנרדמים (ויש לברר איך נוהגים בחטיפת אפיקומן).

תשובה: ענין החטיפה אינו קשור לשכרות, אלא לשמחת הפורים. ומקור דין זה מתרומת הדשן (סימן ק"י) שכתב, שמעתי מה"ר טוביה בשם ריב"א, שכל מאכל שלוקחים הבחורים זה מזה, אפילו שלא ברשות משום שמחת הפורים, אין בהם משום גניבה ולא משום גזילה, ואין להזמין לדין ואין חוששים עליו, ע"כ. ומוכח דלא איירי מחמת שכרות. וכן בחו"מ (סימן שע"ח סעיף ט') כתב הרמ"א, בחורים הרוכבים לקראת חתן וכלה, והזיקו זה את זה מומן חברו דרך שמחה ושחוק, וכן בשאר דבר שמחה, הואיל ונהגו כן פטורים. מכל מקום, אם נראה לבית דין לעשות סייג וגדר הרשות בידם, ע"כ.

ויסוד דין זה מהתוספות בסוכה (דף מ"ה ע"א ד"ה מיד תינוקות שומטין לולביהן), שוללבי תינוקות שומטין הגדולים מידן ואוכלין אתרוגיהן של תינוקות, ואין בדבר גזל ולא משום דרכי שלום, אלא שכך נהגו בן מחמת שמחה, כך פירש בקונטרס. ויש ללמוד מכאן לאותן בחורים שרוכבים בסוסים לקראת חתן וכלה שותים זה עם זה, וקורעין בגדו של חברו או מקלקל לו סוסו, שהן פטורין, שכך נהגו מחמת שמחת חתן.

אמנם מהרש"ל (ב"ם של שלמה פרק ג' סימן ג') כתב, אפילו השיכור שהגיע לשכרותו של לוט, אם הזיק לחברו, מקבל דינו על דלא עצר ברוחו ושיכר עצמו להשתגע. ואין לפטרו מדין המזיק, שאדם מועד לעולם.

ולענין גניבת האפיקומן, באגדתא דפסחא פרי עץ חיים (עמוד של"ו) כתב שמנהג בני תימן לקשור את מצת האפיקומן בסודר שעל שכמו, על שם הפסוק "משארתם צרורות בשמלותם על שכמם", וגם כדי שלא ישכחנה. ובס"ק ע"ה כתב, וידוע כי אצלנו לא נהגו שהילדים יגנבו האפיקומן [וכן העלה בשלחן ערוך המקוצר סימן צ"א סעיף ז', ולקמיה סימן רכ"ב הערה ג'] הביא את דעת הש"ל דלאו משנת חסידים היא זו, ושומר נפשו ירחק מזה, ובקהילותינו לא נהגו זאת כלל, לפיכך מדינת אסור אצלנו ולא רק ממדת חסידות]. ובספר נוהג כצאן יוסף כתב, אין לבטל המנהג שנערים גונבים האפיקומן כדי ליקח איזה חפץ מאביהם שיחזירו להם האפיקומן, כי מתוך כך הנערים יעורו משנתם, ויספרו ביציאת מצרים והבן החכם שואל, ע"כ. מיהו לא כל האשכנזים נהגו כן, וכן במשנה ברורה לא הזכיר מנהג זה.

ובהגדה של פסח "מבית לוי" בריסק, הובא שהגר"ח מבריסק לא הרשה לגנוב את האפיקומן. ובספר עשה לך רב (עמוד פ"ד) כתב בטעמו של הגר"ח, משום שקרבן בעי שימור, ולאפיקומן יש מדרבנן דין קרבן, ואין ליתן לקטנים לגנוב האפיקומן, דזהו חיסרון דשימור קדשים דנפלים בהיסח הדעת, ולכן היה הגר"ח משאיר האפיקומן אצלו ומשמרו היטב.

וכן מובא בספר אורחות רבינו (חלק ב' עמוד ק"ה) בשם הגר"ח קניבסקי שליט"א שכתב, הקפידו שלא לגנוב את האפיקומן אצל מרן החזון איש זצוק"ל, וגם אבי מורי [בעל קהילות יעקב] ז"ל לא רצה בזה, שזה מרגיל לגניבה. ובספר הליכות שלמה (עמוד ר"ס) כתב שבבית הגרש"ז אויערבאך זצוק"ל לא נהגו כן, ואמר שהואיל ונשתבש בפי הבריות הביטוי לגניבת האפיקומן, איך נרגיל התינוקות לגניבה ולקבלת שכר על כך כנהוג.

גם בספר מנהגי מרוקו (עמוד מ"ו) כתב, מנהג זה לא ידעוהו אבותינו ואבות אבותינו, ורק היום נתפשט אצלנו מבני האשכנזים, ולא ידעתי את מקורו ומי הולידו, ולדעתי טוב לבטלו. וכן כתב בספר נתיבות המערב (עמוד ק"ג), שלא נהגו לגנוב האפיקומן כיתר העדות. ובספר עטרת אבות חלק ב' (עמוד ר"צ) כתב בשם ספר עלי הדס, שאף בתונים לא נהגו כלל בגניבת האפיקומן על ידי ילדים, וכן בלוב לא נהגו בזה.

אך בספר יקרא דאורייתא (עמוד כ"ב) כתב שאצל בעל הדברי חיים זצוק"ל נהגו לגנוב את האפיקומן, אמנם הרה"ק משינאווא התרעם על מנהג זה, ודעתו לא היתה נוחה מגניבת האפיקומן. וכך גם הרה"ק מקאלאשיץ זצוק"ל לא סבר שמנהג זה, בחטעימו

מערכת מסילות בני תימן קוראת לציבור לשלוח שאלות במנהגי תימן וכן תולדות חכמי ורבי תימן בני עדתינו

ובל"ג נפרסמן בעלונים הבאים. לפרטים בפלאפון 055-6783221

דין חוזר וניעור ותערובת חמץ

דאמר דאני חוזר וניעור אסור.

וכן בספר תורת חכם למהרי"ץ בן יעקב (הלכות פסח סעיף רנ"ד) העלה דברי מהרי"ץ בסתם וז"ל, מי שלקח חמאה מן הגויים קודם פסח, ובישלו והניחו בכלי מוכשר לפסח, אסור לאכול ממנה בפסח, וזלתי אם יש קטן יונק משדי אמו שחיותו תלוי בה. וכן היה מנהג קודם מימי אבותינו ראשונים וראשונים, שאין אוכלים חמאה הנעשית בשאר ימות השנה בפסח.

ובספר שושנת המלך להגאון רבי שלום חבשוש, ראש ישיבת מהרי"ץ (בהלכות פסח סעיף י"ב), כתב וז"ל, חמאה של גויים הנעשית בכלי חמץ, אסור לאוכלה בפסח לדין דקיימא לן חוזר וניעור. אלא שסיים, עיין מה שכתב כמהר"ר יחיא משרקי בספר רביד הזהב, להחזיר החמאה בראיות ברורות קחנו משם. גם לענין היתר אכילת הסוכר, עיין בשתילי זיתים (סימן תס"ו), ע"כ.

וכן הובאה בשו"ת גנוי מלכים (שאלה ל'), ונדפסה גם בגנוזות ותשובות חלק א' שער רביעי סימן י"ד) תשובת הראב"ד רבינו יחיא יצחק הלוי זצ"ל, מיום א' כ"ח אדר א' ה'תרפ"ט. ושם כתב שבארץ תימן בכלל, המנהג כדברי המחמירים לאסור חמץ במשהו. ואף על פי שמרן השלחן ערוך מהסוברים להקל, בארצות תימן נהגו כדברי המחמיר קודם שיתפשט חיבור מרן השלחן ערוך ז"ל ע"כ.

אלא שצריך ביאור במה שכתב מהרי"ץ שדעת מרן שחמץ בפסח אינו חוזר וניעור, ולעומת זאת בתשובותיו חלק א' סימן קס"ח נקט בדעת מרן להחמיר בזה, שכן שם מהרי"ץ נשאל במעשה שהיה קודם פסח, שטעו וריקדו הקמח של פסח בנפה של כל השנה, ויש חשש שנתערב בו משהו חמץ.

והביא דברי השלחן ערוך (בסימן תמ"ז סעיף ד'), בדין תערובת חמץ שנתערב קודם הפסח ונתבטל בשישים, שאינו חוזר וניעור בפסח לאסור במשהו, ויש חולקים. ובפשוט דברי מרן איירי בתערובת לח בלח, אבל אם נתערב יבש ביבש, לא מועיל אם יש בו שישים, כיון שיש בו עדיין ממשות החמץ.

והנה בבית יוסף הביא דברי התרומות הדשן, שמחדש דקמח בקמח מיקרי לח בלח ומתערב יפה זה בזה. ודיק מהרי"ץ דמדלא הביאו מרן בשלחן ערוך, מוכח דלא סבירא ליה כן, אלא קמח חשיב יבש ביבש ולא מהני ביטול בשישים. אך דעת הרמ"א בהגהה שדונו כלח בלח.

ועוד הוכיח מהרי"ץ מדברי מרן (סימן תס"ו סעיף ד') שאם נפלו מים על גבי הקמח, או שנתלחלח השק, אוהו כל מקום המלוכלח בידו, וירקד הקמח והשאר מותר. אבל אם נתייבש לא מהני ריקוד, דמיפריך ומתערב עם השאר, אלא ירקדו ויניחו עד אחר הפסח, ע"כ. ומוכח דקמח בקמח אינו מתבטל בשישים, ודלא כתירומת הדשן. וכן הבין מורי בספר שתילי זיתים, שהשמיט ההגהה דסימן תמ"ז, שופריה דדוד ינהר לעלמין. אך בסימן תס"ו סתר עצמו, שהביא דברי הלבוש דלא מהני ריקוד, מחמת שאין בו שישים, ודעת המגן אברהם דמיירי ביש בו שישים, אלא כיון שיש פירורין בעין, חוזר וניעור. והוא תמוה, איך ארכביה אתרי רכש, דהרי השתילי זיתים פוסק כשלחן ערוך תמיד, ולא היה צריך לבאר על פי הלבוש והמגן אברהם, דאינהו סבירא להו כדעת הרמ"א דפליג על השלחן ערוך. ונתור מהרי"ץ בתמיהה על דברי השתילי זיתים הללו.

וכבר בנוה צדיק להרה"ג משה רצאבי שליט"א תמה על מהרי"ץ שביאר בדעת מרן דחמץ בסתם דאני חוזר וניעור, הני מילי לח בלח, אבל יבש ביבש חוזר וניעור. דלפום ריהטא צ"ע, דמשמעות דברי מרן דאין חילוק בזה ולעולם אינו חוזר וניעור, והרמ"א בלבד מחמיר ביבש ביבש דחוזר וניעור, ע"כ.

ונראה ליישב, דמהרי"ץ הבין בדעת מרן דכיון שכתב סתם ויש, אם כן חשש לדעת היש מחמירים, ולעולם אין חילוק בין לח ליבש. אלא שמהרי"ץ דייק, שהרי בבית יוסף הביא את התרומות הדשן דקמח בקמח מיקרי לח בלח, דמתערב יפה זה בזה, וזו סבירא להקל, ולא הביאה בשלחן ערוך, מוכח שמחמיר. ועוד, דבסימן תס"ו סעיף ד', גבי נפלו מים על הקמח שנתייבש לא מהני ריקוד, והביאור בזה שהריקוד מפרדי בין הקמח שעדיין לא נפלו עליו המים שהוא מותר, מה שאין כשנתייבש לא מהני, דמפרך ומתערב עם השאר.

ומצאתי כדברי בספר פרי חדש (סימן תס"ו), שהקשה מאי שנא ממה שסתם מרן (בסימן תמ"ז סעיף ג') דאני חוזר וניעור, וכאן כתב שאסור לאוכלו בפסח, והרי נתבטל. ועוד מביאר בסימן תמ"ז סעיף ט' דקמח בקמח מתערב יפה, והוי לח בלח, וצ"ע.

וכתב דאפשר שדעת המחבר דכיון דאין חוזר וניעור במחלוקת היא שנויה, וגם דין קמח בקמח אי הוי לח או יבש הוי מחלוקת, לא רצה להקל בשני הדינים, וחשש לחזור וניעור בקמח.

אך בעצם מה שתמה מהרי"ץ על השתילי זיתים יש קצת ליישב, שלמד כשיטת הפוסקים שביארו בדעת מרן דאני חוזר וניעור בכל גוונא.

עוד יש מקום לומר שבחלק ב' חזר בו ממה שכתב בחלק א', וסבירא ליה שדעת מרן שאין צריך להחמיר כדעת הסוברים דחוזר וניעור.

בדין ביטול חמץ, ישנם שלושה מנהגים בקהילות ישראל. ביהדות ספרד סוברים, שאם נתבטל החמץ בשישים קודם הפסח, אינו חוזר וניעור בפסח. פוסקי אשכנז סוברים, שדוקא בתערובת לח בלח אינו חוזר וניעור, אבל בתערובת יבש ביבש, כיון שממשו של החמץ בעין, חוזר וניעור בפסח. אבל ביהדות תימן החמירו יותר, שאף בתערובת יבש ביבש חוזר וניעור בפסח.

ומהרי"ץ בשו"ת פעולת צדיק (חלק ב' סימן קט"ז) תמה, מדוע מותר לבטל בפסח בשמן שומשמן לתת לתבשילין (ובל"ע נקרא גלגלאן), דבשלמא לדעת מרן שפסק דאני חוזר וניעור, כמבואר בסימן תמ"ז (סעיף ג') גבי חיטה שנמצאת בערב פסח בתורנוגולת, דאם הסירו את החיטה וחזרו וחממוה בפסח, הטעם הראשון נתבטל ואינו חוזר וניעור. אבל לדין דקיימא לן דחוזר וניעור, מדוע מותר, והרי מצויים גרעיני חיטים בשומשמן, וכשכותשים השומשמן נתערב שם חמץ.

וביאר מהרי"ץ שחקר בזה, ואמרו לו מגידי אמת שבארצותינו מקום שזורעין השומשמן הוא בארץ התהא"ם (איזור במערב תימן), ושם אין רגילות לזרוע כי אם שומשמן ומיני קטניות לבד. ואין זורעין חיטין ולא שעורין ולא דבר מחמשת מיני דגן, כי מאלהם הוא מיני קטניות לבד, ונמצא שבדבר שאינו מצוי אין לחשוש. ועוד, שבוררים השומשמן מהאבן והחיטה, כדי שלא יעכב ויפסיד את טהונתה. ואפילו אם תמצי לומר דיש לחוש מספק, יש כאן ספק ספיקא, ספק נתערב ספק לא, ואם תמצי לומר דנתערב, דלמא הלכה כמ"ד דאני חוזר וניעור (ועיין בשו"ת חן טוב למהר"י בדיחי סימן ח', ט', קט"ז).

ובשערי יצחק (פרשת אחרי מות וקדושים ה'תשע"ז) ביאר דברי מהרי"ץ, דכשיש ספק תערובת חמץ אפשר לעשות ספק ספיקא. דהיינו, הרי יש מחלוקת בדין חוזר וניעור. יש ראשונים האומרים שחמץ בפסח אינו חוזר וניעור, כי בעצם אחרי שהחמץ התבטל בשישים לפני פסח, ממיילא הוא היה היתר קודם פסח, ועכשיו כשמוציא הפסח אין בכלל איסור, אין חמץ, כי הוא התבטל, ואם כן איך נאסור במשהו משום חוזר וניעור. ויש חולקים, שעכשיו מבחינת הזמן יש איסור, וגם זמן מעורר את האיסור. לכן אם יש ספק, מהרי"ץ מתיר. דהיינו, אם לא יודעים אם יש שם תערובת חמץ או לא, מצרפים לספק ספיקא את מחלוקת הראשונים, שגם היא ספק, ומתירין.

וראיתי לירידי הרה"ג אורן צדוק שליט"א מו"צ פעולת צדיק, בספרו שו"ת אורן של חכמים (חלק ב' עמוד רס"ב), שהביא את דברי מהרי"ץ אלו, והסיק שהמקפידים על חוזר וניעור מותרים לקנות תבלין עם הכשר טוב, בין אם מרטיבים את התבלין קודם פסח, ובין אם מרטיבים, שיש שתי ספיקות בדבר. ועוד, שאם ניתן לתוך מרק וכדו' הרי נתינתו בדרך כלל בעודו רותח והוי חליטה, ואינו בא לידי חימוץ. ומכל מקום, הדרך הישרה והטובה לחזר אחר הכשרים המקפידים אף על חומרא זו, ומשווקים תבלין ושאר מוצרי פסח שאין בהם חשש חוזר וניעור כלל ועיקר.

ושמעתי באומרים לי, שהכשרויות הסומכות על הרטבה קודם פסח, כיום הרטבה זו נעשית באופן שמזרימים קיטור של מים חמים בשיעור מאה מעלות לתוך שק הכמון, ולאחר מכן ישנה יניקת הלחות בוואקים, וכל התהליך מרגע השטיפה ועד השאיבה הוא שעה, ע"כ.

מאידך גיסא, בתימן היתה מצויה חמאה של גויים, ומהרי"ץ (בשו"ת פעולת צדיק חלק ב' סימן ק"פ) לא התירה מצד ספק ספיקא. והטעם, משום שנעשית כל ימות השנה בכלי חמץ, וגם בעת עשייתה נותנים בה קמח חיטים וקמח חילבה טחונה בריחים דקמח, וגם החילבה דבר מצוי ושיכיח הוא להיות מעורב בה חיטים ושעורים, כאשר עין רואה ולב שומע שזה רגיל ושיכיח הוא. ועוד כתב, בגלילות אלו נהגו להחמיר מלאכלה בפסח כסברת הרמב"ם ודעמיה, דחוזר וניעור, ודבר זה איסורו פשט כסברת הרמב"ם מימות ראשונים וראשונים, כאשר יעידון יגידון כל העולם אנשים ונשים, שאין אוכלים חמאה הנעשית בשאר ימות השנה, וזלתי אם יש קטן יונק משדי אמו, שחיותו תלוי בה. ואחר שהארץ בתשובתו כתב, מעתה מי יערב אל לבו לפרוץ גדרן של ראשונים, וכמה רע וזר מה ששמעתי שראו לקצת עמי הארץ, שלוקחים חמאה מבהא בפסח ביד גויים, ומעתה קולר תלוי בצוואר כל מי שיש בידו למחות וכו'.

אמנם ישנה דעה יחידאה כמעט של הדיין רבי יחיא משרקי זצ"ל בשו"ת רביד הזהב (סימן כ"ו), שכתב להחזיר לאכול חמאה של גויים בפסח, דאף על פי שבדורות הקודמים החמירו שלא לאכול חמאה של גויים בפסח, משום שנהגו כדעת הרמב"ם שסובר חוזר וניעור, הרי בדורות אלו ובדורות שקדמונו חולקים בעקבות הוראות מרן, וכמו שאמרו לכו אל יוסף אשר יאמר לכם תעשו. ואף על גב דאתריה דהרמב"ם הוא, מכל מקום פשט המנהג לפסוק כדעת מרן בכל מקום, וכמו שפשט כן המנהג כמצרים ובארץ הצבי ובמערב וכו', עת"ד. ועיין קובץ נחלת אבות (חלק ב' דף ל'), ובקובץ דברי חפץ (חלק ז' דף י"א), ובתשובת הגאון רבי שלום כריף זצוק"ל שנדפסה בספר גנוזות ותשובות (חלק א' שער שלישי סימן ל"ח).

ולמעשה, רוב גדולי פוסקי תימן וחכמיה נקטו בזה כדעת מהרי"ץ. ראשית, בקונטרס זבח פסח מרבניו שלמה צאלח זצ"ל, אחי מהרי"ץ, כתב שצריך שהחמאה תהיה רותחת בכלי מיוחד לפסח, ואם הורתח בכלי של כל השנה הרי זה אסור, ע"כ. כלומר, חמאה של גויים הרי היא נעשית בכלי של כל השנה, ואסורה. ובשו"ת חן טוב למהר"י בדיחי (סימן מ"ח) כתב, הואיל ונותנים לתוך החמאה קמח או תלתן שנטחנה עם חיטים, חזר ונתן טעם ממשות החמץ מחדש, אפילו למאן

הילדות רבני תימן

הצלת יהודי צנעא מעלילת דם

על ידי רבי משה יצחק הלוי זצ"ל בן הראב"ד הגאון רבינו יחיאל יצחק הלוי זצ"ל

ונכבדי הקהילה כלואים בחדר שהיה צר מלהכיל. על אף האווירה הקודרת קיבלוהו האסירים כבודו הראוי, והתעניינו על הנשמע בחוץ, ועל מהלך החקירה. הרב סיפר על המאמצים הרבים שעשה, אך אלו טרם נשאו פרי.

האסירים התכוננו לתפילת מנחה של שבת, כשרבי משה עובר כשליח ציבור. דמועת התרגשות ולגו מעיניו כשהחל באמירת ובא לציון גואל. לאחר התפילה התארגן הציבור בקבוצות קטנות לסעודה השלישית. בסעודה שלישית זאת ניתן היה לחוש את עניותם של יהודי תימן, ולא לחוש נקראה סעודה זו בשם סעודת יעקב, על שם יעקב אבינו שהיה סמל של נעשק וגרף. השתפכות הנפש חשו האסירים בשירותם, "ה ממכון שבתך תשגיח ותרחם".

למחרת, מיד לאחר התפילה ואכילת פת שחרית, התקבצו הכל סביב רבי משה, שסקר בפניהם את המצב העולם למד. חלק מן האסירים קבלו בפני הרב, על מצב משפחותיהם הנמצאות במצוקה ורעבות לפת לחם.

לבסוף הועלו שתי הצעות: האחת, לבקש מתנדבים אודעי צדקה וחסד, כדי שיגבו מאנשי הקהילה עבור צרכי המשפחות שראשיתן עצורים בבית הסוהר. וכן לבקש עזרה מקופת ההקדש, לטובת המשפחות הנזקקות ביותר. והשנייה, לפנות במכתב דחוף לאימאם יחיאל, לבקש ממנו לבטל את כל תביעת העלילה, ולשחרר את היהודים העצורים למען משפחותיהם המתייסרות ברעב. תשובת המלך היתה מאכזבת, שכן המלך הסכים להצעה, אך בתנאי שיבואו אחרים במקומם, וכמובן שלא מצאו מתנדבים להצעה זו.

כעבור מספר ימים, משראו האסירים כי אין התקדמות בעניינם, הגישו בקשה כי רבי משה יצטרף לועדת החקירה כדי לקדמה. בקשתם אושרה על ידי המושל, בתנאי שיתלווה אליו חייל לשמירה, עם זאת רבי משה מעשיית בית הסוהר, ביקש להגיע למקום האירוע אל חצר בית כסאר, שם נפלו הבנות לבאר המים. בעוד עושה הוא את דרכו לבית כסאר, והנה ההשגחה סיכנה שנעדרה מסולמית חביבה, שהיתה נוכחת בשעת אירוע נפילת הבנות, נקרתה לפניו בדרכו. פנה אליה רבי משה בתקפיות ואמר, "אם תספרי את האמת תקבלי גן עדן, אך אם תעלימי דבר, סופך יהיה גיהנום". לאחר משפטים נוספים של שכנוע, נאותה הנערה לספר על פרטי האירוע.

וכך סיפרה: "שתי הבנות שיהיו בחצר בית כסאר, ולפתע נעלמו מעיני. ערכתי חיפוש בכל פינה, עד שגילתי שטבעו בתוך באר המים". "האם היה כאן יהודי כל שהוא?" התעניין הרב. "לא", השיבה הנערה. "האם היה כאן ערבי או אדם זר כל שהוא?" שאל הרב. "לא", ענתה הנערה. "אם כן", תמה הרב, "מה הסיבה שהן נפלו לבאר?" והנערה השיבה, "פשוט הן שיהיו על מכסה הבאר, ופתאום המכסה נפל ביחד עמם לבאר". הוסיף הרב וישאל, "ולמה לא שמרת עליהם כמו שצריך, הרי הבאר מסוכן?" השיבה הנערה, "כבר היינו כאן הרבה פעמים, ואף פעם לא קרה לנו דבר כזה". לסיום שאל הרב, "האם את מוכנה להעיד דברים אלו בפני ועדת חקירה?" "בואי", השיבה, "אני לא רוצה גיהנום, אני רוצה לזכות לן עדן, ואספר להם את כל האמת". לאחר ששמע הרב את עדותה של חביבה, מיהר אל בית המושל, כדי לספר לו על הגילוי בפתרון תעלומת נפילת הבנות לבאר המים. המושל עמד נדהם למשמע אוניו. לרגע עמד ושתק, ואחר השיב, "נחקור את הדבר". הרב חזר אל בית הסוהר כשכולו נרגש, ומיד סיפר לחבריו על גילוי העדות בדבר נפילת הבנות. "ה' ישלם לך כנגדך, אתה כמו אביך", השיבו לו האסירים. למחרת, ביקש הרב לדעת את תוצאות ועדת החקירה, אך התשובה שקיבל היתה, "טרם הגענו לתוצאות ברורות". הסיבה היתה מובנת, שהרי היה קשה למושל ויתר חברי ועדת החקירה להוציא לאור משפט המזכיר את היהודים מכל אשמה.

הרב חידש את מאמציו לשחרורו מבית הסוהר, כדי להמשיך ולפעול כנגד העלילה, למען כלל הקהילה. ואכן, לאחר כשבוע ימים, לקראת סוף חודש טבת, קיבל הרב את השחרור המיוחל ברגשות מעורבים. מצד אחד הוא בן חורין, ונאדיך ניסא חבריו עדיין יושבים במאסר. מיהר הרב אל בית המושל, כדי לדעת על התקדמות החקירה. תשובתו של המושל היתה סתמית, "עדיין חוקרים". בהמשך התברר לרב, כי לאחר עדותה של חביבה העליונה, מחשש כי סיפורו יופץ ברבים ויתגרס בושה למוסלמים. כל אותם שבועות לא הרפה הרב והתעניין בהתקדמות החקירה, הריץ מכתבים לאימאם, חזר על טענותיו כי היהודים חפים מפשע, ודרש לשחררם.

נאדיך, המוסלמים לא ויתרו על כבודם, והדיונים נמשכו בבית המשפט בדלתיים סגורות. והסיבה מובנת מאליה, כי לא היה את מי לחקור. אך כדי לצאת מהסבך אליו הגיעו, החליטו השופטים כי על היהודים לשלם כופר נפש בסך ארבעת אלפים ריאל כופר נפש, עבור שתי הבנות, ואז הפרשה תגיע לסיומה. מחד שמח הרב על כך, אך מאידך חשש הרב כי הסכם זה, עלול להתפרש בפני המוסלמים כי היהודים אשמים במות הבנות. עוד טען הרב, אחר שהתייעץ עם אנשי חוק מוסלמים, כי לפי החוק המוסלמי יש לשלם ארבע מאות ריאל כופר לכל נפש, ואם כן עבור שתי הבנות הסכום עולה לשמונה מאות ריאל בלבד. לבסוף הושגה פשרה, שהיהודים ימסרו את הכסף לאחד השופטים, והשופט ישלם כביכול מכיסו את החוב, באופן שבפסק הדין יהיה ברור שאין היהודים אשמים. לאחר מספר ימים נתקבל פסק מבית המשפט, שבו נכתב כי היהודים אכן אשמים, ועליהם לשלם סך ארבעת אלפים ריאל, אולם השופט ישלם כופר נפש או עבור היהודים.

הרב וחבריו ישבו למשך עצה כיצד לגבות הכסף, ולאחר ישיבה של כשלוש שעות, נתקבלו ההחלטות, לפיהן האסירים שישבו כארבעה חודשים במאסר, פטורים מהתשלום, שהרי די להם בסכום הגדול. כמו כן, דלת העם שאין להם כסף לא ישלמו. לגבי שאר בני הקהילה, כל אחד ישלם בהתאם ליכולתו הכלכלית. לביצוע מהיר של המשימה, הוחלט לבקש מאת המושל לצרף מספר חיילים שיתלוו לגובה הכסף, ואכן, הכסף נגבה מבני הקהילה ושוולם לבית המשפט.

בערב פסח שנת ה'תש"ט, כל האסירים שוחררו לביתם. בפסח זה, אכן הרגישו יהודי קהילת צנעא את עצמם כאילו יצאו ממצרים, כי יצאו משעבוד לגאולה ומאפליה לאורה.

המעשה שלפנינו אירע בצנעא שבת"מ, בשנת ה'תש"ט. היתה זו שבת קודש בשכונת היהודים. אל בתי הכנסת הגיעו המתמידים והשקדנים, מי בלימוד חומש עם פירוש רש"י, ומי בלימוד שלחן ערוך עם ביאור שתילי זיתים, ומי בלימוד סוגיא בתלמוד. בבתים נשארו הנשים והטף, שעשו את מנחת צהרי יום השבת. לפתע, נשמעו קולות שונאי ישראל, תושבי שכונת אלבלאקה הסמוכה לשכונת היהודים. קריאות גנאי קראו השכנים הרעים והאכזריים, "לשחוט את היהודים!" היהודים זכרו היטב את שבת השוד והביזה שאירעה אך לפני כעשרה חודשים, לאחר רצח האימאם יחיאל שהיה מיטיב עם היהודים. עתה, משהתקרבו הקולות סמוך לבתיה הראשונים של השכונה, אימה ופחד נפלו על כל בני הקהילה.

מה אירע? מדוע בעיצומה של השבת התפרצו שונאי ישראל וקראו קריאות גנאי לטבוח ביהודים? שתי בנות מוסלמיות נמצאו ללא רוח חיים, בבאר מים הנמצאת בחצר בית משפחת כסאר, הסמוכה לשכונת הערבים. צעירים מוסלמים שהגיעו למקום הוציאו את הבנות מהבור, הניחו אותן על מיטות, והוליכו אותן ברחוב של העיר המוסלמית צנעא. מראה זה הבעיר את אש השנאה במוסלמים, שהחלו לצעוד לעבר שכונת היהודים, באמנם: היהודים נלחמים בפלסטין ומגרישים את הערבים מארצם, עתה החלו להרוג גם בערביי תימן. נחמד את הגנינות, ונעלה לשחוט ביהודים לקום את נקמת הבנות.

כדי לעצור את התלהטות הרוחות, מושל העיר צנעא אליסיף אל חסן, בן המלך יחיאל, נתן הוראה לאסור את ראשי הקהילה וראשי המשפחות הסמוכות למקום האירוע.

ראש קהילת יהודי העיר צנעא היה רבי משה יצחק הלוי, בן הרב הראשי והראב"ד רבינו יחיאל יצחק הלוי זצ"ל. רבי משה ישב בביתו כשהוא שרוי במבוכה, כטרם ידע פרטים על האירוע. לפתע, דפיקות בפתח הדלת. בני הבית ניגשו לפתוח את הדלת, ולתדהמתם בפתח עמד חייל, ובידו צו מאסר לרבי משה מטעם המושל. רבי משה עמד נבוך, "בעל משפחה גדולה אנוכי! ועוד, מה עם ענייני הקהילה, ובפרט תפקיד השחיטה והמילואי?" בהתייעצות עם שני אחי הרב, החליטו לשלוח למאסר את הצעיר שבהם, רבי חיים (לימים רבה של העיר הרצליה), כנציג המשפחה. רבי חיים הובל בלוויית חייל עד הגיעו לשער אלבלאקה המוביל משכונת היהודים למרכז העיר, והנה חשכו עיניו בראותו את ראשי ורבינו קהילת צנעא מובלים לכיוון בית הסוהר, תוך כדי דחיפות, מכות וקריאות גנאי. לפתע עבר מוסלמי אחד מידי המשפחה, ורבי חיים קרא לו, וביקש ממנו לשכנע את החייל שישחררו עד הבוקר. המוסלמי פנה אל החייל, וביקשו לשחרר את רבי חיים תמורת מותן שלושה ריאלים. החייל הסכים להצעה, ושחרר את רבי חיים לביתו. בבואו לביתו התייעצו האחים בשנית, והסכימו לשלוח בבוקר את האח רבי שלמה, במקום רבי משה.

רבי שלמה היה איש נמרץ, מקבל כל דבר בקלות, והוא לא היה מודאג מההליכה לבית הסוהר. הוא הכיר מוסלמים רבים והיה בירידות עמם, ובניהם היה הממונה על בית הסוהר אלהג' מחמד עצמה, שהיה מגיע לפתח חנותו לשווח עמו כמעט בכל יום. אך מה רבה היתה אכזבתו, כאשר הגיע לבית הסוהר ואותו ממונה עשה עצמו כלא מכירו, וללא אומר ודברים צווה על הסוהרים לאזוק אותו בשני אוזיקים. רבי שלמה אור אוזין לבקש מידידו להסתפק באחד, אך הלה השיבו כעצקת וקללות, באמרו "הינכם, כלם, ושב עם אחיך היהודים והמתועבים". משנכנס לחדר המעצר, ראה לפניו כארבעים איש מונכדי הקהילה ורבניה, כשהם יושבים דחופים ודחוקים באולם קטן שמיודותיו היו כארבעים מטרים מרובעים בלבד. רבי שלמה יישר את ריצפת העפר, ונתיישב על מצע שהביא עמו.

במשך כל השבוע הראשון, לא נח ולא שקט רבי משה. הוא אסף את נכבדי הקהילה שנתרו חפשיים בביתם להתייעצויות, במטרה להזיז את העלילה הנתעבת, שיגר מכתבים בהולים לאימאם אחמד ששהה בעיירה תעין, בהם הצהיר כי היהודים אין כל חלק במותן הטרגי של הבנות, וביקש את שחרורן מהעיר של כל העצורים. תשובת המלך שהגיעה בסוף השבוע היתה שלילית, ולטענתו האירוע דרוש חקירה מעמיקה, וכל עוד שלא יוכח כי היהודים לא אשמים, איש לא ישוחרר. אף אל שרי הממשלה פנה הרב בבקשה לשחרר את היהודים העצורים, משום שלא יתכן שהיהודים יעשו דברים כאלה, אך תשובתו כמובן היתה שלילית.

בשבת הבאה נתקבלה ההחלטה אצל המושל לעצור את רבי משה, במקום אחיו רבי שלמה. בעיצומו של יום השבת הגיע חייל לבית רבי משה, בלוויית אחיו רבי שלמה, כשהוא מודדה באוזיקים לרגליו. החייל המוסלמי הושיט את הצו לרבי משה המופתע. רבי משה ניסה את מזלו, ואמר לחייל בשפה הערבית "אסבת דמיה אנביא" (כלומר, השבת אסר הנביא את חילולה). להפתעתם ענה החייל בלשון הקודש, "דינא דמלכותא דינא".

לא נותרה ברירה לרבי משה, אלא לעלות לבית הסוהר בעיצומו של יום השבת. בדרכו ביקש הרב מהחייל לעבור דרך עורך הדין אלהאצרי, כדי להיעזר בו. הרב עבר ברחובותיה הסואנים של עיר הבירה צנעא, בתוך המון ערבים עוינים. בעודו מפלס את דרכו בין המוסלמים, הופיע ממולה לפתע אבי הבנות אשר טבעו בבאר המים. אבי הבנות היישר את מבטו לכיוון רבי משה וזעק, "הנה היהודי שהרג את בנותי!", לקריאתו זו הצטרפו מספר צעירים מוסלמים. למולו של הרב היו כאלה שלימדו עליו זכות, וניסו להשקיט את הרוחות. משראה רבי משה שההמון הולך וגובר, וכשלושים איש עמדו וצעקו כנגדו בעודם מאיימים לרצחו נפש, החליט לחמוק לרחוב צדדי, ובדרך נס הגיע אל העו"ז אשר הסכים להתלוות אליו אל בית המושל. בהגיע הרב אל בית המושל, שטח את בקשתו על הצורך בחיוניותו בתפקיד ראש הקהילה. אך המושל השיב לו, "לסבותך והבטחת שלומך כדאי לך להיארס, כי הסתובבותך חפשי מסכנת אותך. ובאשר לעניין השחיטה והמילואי, נסכים לשחררך מידי פעם בלוויית חייל". מאוכזב יצא הרב מבית המושל אל בית הסוהר. משהגיע לבית הסוהר, מיהרו לכבול את רגליו באוזיקים, על אף מעמדו החשוב בקהילה, אך הסתפקו באוזיקים קטנות יותר בהשוואה לאחרים.

קשה היה לרבי משה לעכל את המצב החדש בו היה נתון. תחת הישיבה בבית הכנסת, ללימוד גמרא ודלכת בצוותא, הרגיש הרב כנטע זר, ועמד המום בפתחו של חדר המעצר. עיניו חשכו בראותו את רבני